

DİL VE CİNS: KADIN VE ERKEKLERİN DİL KULLANIMI

Güray Çağlar KÖNİG

Giriş

Toplumdilbilimin temel kavramı olan dilde değişkenlik olgusu bölgesel, toplumsal, siyasal ve bireysel bir dizi etkene bağlı olarak dilde gözlenir. Başka bir deyişle, bireyin dili toplumsal, siyasal ya da etnik grubuna, eğitim durumuna, içinde bulunduğu iletişim ortamına, yaşına ve cinsine bağlı olarak değişkenlik gösterir. Bir dilin yapısı, sözcük dağarcığı ve kullanımı ile bu dili kullanan bireylerin cinsleri arasında bir bağlantı olup olmadığının araştırılması son yıllarda toplumdilbilim alanında önem kazanan bir konudur. Bu alanda araştırılan soruların kimileri şöyle sıralanabilir: Aynı dili konuşan kadın ve erkeklerin dil kullanımında ayrılıklar var mıdır? Böyle bir ayrılık varsa, bu dilin yapısından mı yoksa kadın ve erkeklerin birbirlerinden değişik toplumsal rolleri benimsemeleri sonucu edindikleri davranış biçimlerinden mi kaynaklanmaktadır? Kimi dillerde dilbilgisel bir ulam olan cins (gender) ile doğal cins (sex) arasında bir bağlantı var mıdır?

Kimi dillerde dilbilgisel bir ulam olarak görülen cins dilcilerin çok eskilerde dikkatini çekmiştir. Örneğin, İngilizce'deki tekil üçüncü kişi adıkları *he-she-it*, Fransızca ve Almanca'daki tanımlıklar *le-la* ve *der-die-das* sık sık 'dilde cinsellik' olarak adlandırılırlar. Dilbilgilerinde cins ayrımının bulunduğu bu dillerde son yıllarda kadın hareketleri akımının da etkisiyle kadınlar açısından olumsuz bir ulam olan cinsin dilden silinerek dildeki cinselliğin kaldırılması amacıyla daha 'yansız' biçimleri kullanma eğilimleri görülmektedir. Örneğin, İngilizce'deki o adılının eril ve dişil biçimleri (*he* ve *she*) yerine cins bakımından yansız kimi başka biçimlerin kullanılması önerilmiştir.

Dil incelemelerinde bir adın cinsiyle bu adın gönderimde bulunduğu kişi ya da nesnelerin fiziksel ya da öteki özellikleri arasında bir anlam bağı olmadığı görülmüştür. Lyons (1968; 256) cins ulamı bulunan birçok dilde bu sınıflandırmanın 'doğal' bir anlam temeli bulunduğunu, ancak bunun cinsellik olmadığını belirtir.

Wardhaugh (1986; 306) cins ayrımı yapanların dili kullanan bireyler olduğunu, dilde cinsellik diye bir olgunun söz konusu olamayacağını söyler. Cins ulamının bulunmadığı Japonca, Farsça, Türkçe gibi dilleri konuşanların İngilizce, Almanca gibi cins ulamı bulunan dilleri konuşanlardan doğal cins konusunda daha yansız olduklarının söylenemeyeceğini belirtir.

Dil ile doğal cins arasındaki bağlantı konusu, toplumdilbilimin alanlararası bir bilim dalı olarak gelişmesinden çok önce dili inceleme aracı olarak alan toplumbilimciler,

insanbilimciler ve dilcilerce ilgi duyulan bir alan olmuştur. Bu konuda araştırmalar genellikle iki konu üzerinde odaklanmıştır. Bunlardan birincisi kadınlardan sözederken kullanılan dil; ikincisi ise kadınların kullandığı dildir.

Kadınlardan sözederken kullanılan dil

Dünya dillerinin bir çoğunda kadın ve erkeklere ilişkin sözcük ve deyimlerde kadınlara karşı bir tutum gözlenmiştir. Kadınlardan szedilirken kullanılan sözcükler sık sık olumsuz çağrışımlara yol açmaktadır. Aşağılayıcı sözler genelde kadınlara gönderimde bulunmaktadır. Bu gibi sözcüklerin erkekler için olanlarına pek rastlanmamaktadır. Örneğın, Türkçe'de kadın için kullanılan *eksik etek, kadana, kahpe, kaltak, evde kalmış* gibi pek çok sözcük bulunmaktadır. Bu tür kadını aşağılayıcı nitelikteki sözlerin erkekler için olan karşılıkları bulunmamaktadır. Bir erkeğı aşağılamak için ise *kadın gibi, efemine* gibi kadınlara benzeten sözler kullanılır. Kadınların uğraşlarını belirtirken bu sözcüklerin önüne sık sık 'kadın' sözcüğü eklenir. Örneğın, 'kadın doktor', 'kadın yargıç' gibi. Böylece, yargıçlık ve doktorluk uğraşlarının temelde erkeklere özgü olduğu belirtilir. Öte yandan, uğraşı öğretmenlik olan bir kadından genelde 'kadın ğretmen' diye szedilmez. Bunun nedeni öğretmenliğin toplumda kadınlar için de uygun görülen bir uğraşı dahil olmasına bağlanabilir.

Dolaysız biçimde söylenmesi uygun görülmeyen olguyu terek dolaylı yoldan anlatma yolu olan örtmece sözcüklerin de erkeklerden çok kadınlarla ilgili olduğu gözlenmiştir. Lakoff (1975; 20) İngilizce'de woman 'kadın' sözcüğü yerine sık sık *lady* 'bayan; hanım' örtmece sözcüğü kullanıldığı halde *gentleman* 'bey' sözcüğünün rtmeceli bir işlevi olmadığına dikkati çeker. *Lady* sözcüğünün kullanımının kimi durumlarda da değeri olmayan bir kişi için kullanıldığını söyler. rnek olarak, İngilizce'de *cleaning lady* 'temizlikçi bayan' kullanıldığı halde *lady doctor* 'bayan doktor' gibi bir birleşimin olmadığına dikkati çeker. Türkçe'de de kadın yerine sık sık hanım, bayan gibi sözcüklerin kullanıldığı görülür. Kırsal kesimden gelenlerse, kadın yerine *abla, yenge, teyze* gibi akrabalık terimlerinden birini kullanmayı yeğlemektedirler.

Lakoff (1975; 25) yetişkin bir erkek için hiçbir zaman *boy* 'oğlan' sözcüğü kullanılmadığı halde bir kadın için sık sık *girl* 'kız' sözcüğünün kullanıldığını söyler. Türkçe'de bir erkek için kullanılan 'oğlan' sözcüğü eşcinsellik ağrımına yol açar.

Hint-Avrupa kökenli dillerde yaygın olarak bekar ve evli kadınlar için değişik ağrı biçimleri bulunmaktadır. İngilizce'de *Miss* ve *Mrs.*, Fransızca'da *Mademoiselle* ve *Madame*, Almanca'da *Fraulein* ve *Frau* gibi. İngilizce'de son yıllarda evli olmayan kadınlar için kullanılan *Miss* ve evli olanlar için kullanılan *Mrs.* yerine *Ms.* biçimi önerilmiştir. Fransızca ve Almanca'da evli olmayan kadınlar için kullanılan *Mademoiselle* ve *Fraulein* sözcüklerinin son yıllarda giderek daha az, çoğunlukla çağrılarda, soyadı eklenmeden kullanıldığı gözlenmektedir. Yine İngilizce'de *man* 'erkek' sözcüğüyle türetilen çok sayıda birleşik sözcüğün *man* bölümünün yerine (*chairman* 'başkan', *policeman* 'polis memuru' gibi) cins açısından yansız olan *person* 'kişi', *officer* 'memur' sözcüklerinin kullanılması önerilmiştir.

Wardhaugh (1986; 305) Batı'da kadın hareketlerinin de etkisiyle yayılan bu tür yansız sözcükleri kullanma eğiliminin dilde cins açısından varolan eşsitsizliğe dikkati çekerek

yeni sözcüklerin türetilmesine ve yaygınlaştırılmasına yol açacağını ileri sürmektedir. Dilde kadınlardan sözederken kullanılan sözcük ve deyimler kadınların toplumdaki yerlerini ve durumlarını yansıtmaktadır. Külebi (1989; 11-14) Türkçe'de kadın ve erkeğin toplumsal rollerini belirten atasözlerinden örnekler vermektedir. Bu atasözlerinin çoğunda kadınların geleneksel rolüne ilişkin işlevlerin, evin içi ile sınırlandırılmış bulunan annelik ve evin yönetimi görevlerinin, kadının olumlu ve olumsuz niteliklerinin vurgulandığını, kadını toplumda erkeğin bağımlılığında gösterdiğini belirtir.

Lakoff (1975; 43) dilde kadınlara ilişkin olumsuz öğeleri değiştirmeye çalışmanın toplumda kadınların yeri ve değerine ilişkin görüşler değişmeden etkin olamayacağını ileri sürer. Genelde toplumsal değişimin dilde değişmeye yol açtığını; tersinin çok yaygın olmadığını, olsa bile bunun son derece yavaş bir süreç olduğunu söyler (s. 47).

Kadın ve erkeklerin dil biçimleri

Kadınlara erkekler arasında kimi ayrılıklar olduğu tartışılmaz bir olgudur. Bu ayrılıkların bir bölümü kadın ve erkeğin biyolojik yapılarıyla ilgilidir. Kimi ayrılıklar ise toplumsal etkenlere bağlanabilir. Kadın ve erkekler değişik toplumsallaşma süreçlerinden geçerek değişik davranış biçimleri edinirler, kullandıkları dil biçimleri de birbirlerinden ayrıdır. Erkeklerin kullandığı kimi sözcük ve deyimleri kadınlar anlarlar, ancak kullanmazlar. Aynı biçimde, erkekler de kadınların kullandığı sözcüklere konuşmalarında yer vermezler.

Dilbilim tarihinde cinse bağlı değişkenliğe verilen ilk ilginç örneği Carib adası yerlilerinin dili oluşturmuştur. (Breton, 1964; Rochefort, 1665; Jespersen, 1921'de; 237-8) Carib yerlileri Arawak kabilesinin yaşadığı adaları ele geçirecek yerleştiklerinde erkeklerin tümünü öldürerek kadınlarla evlenmişler. Kadınlar Arawak dilini aralarında konuşmayı sürdürmüş ve kızlarına öğretmişler. Erkek çocuklar ise annelerinin ve kız kardeşlerinin dilini anladıkları halde beş altı yaşlarından başlayarak babalarının ve erkek kardeşlerinin dilini kullanmaya başlamışlar. Ancak Rochefort bu adalardaki kadın ve erkeklerin dilinin daha önce belirtildiği gibi birbirinden tümüyle ayrı iki dil değil, aynı dil içinde kimi ayrılıklardan oluşan iki dil biçimi olduğundan söz etmektedir. Rochefort kadın ve erkeklerin kullandığı değişik sözcüklerin listesini de vermektedir. Bu sözcüklerin sayısı Karib dilinin sözcük dağarcığının onda birini oluşturmaktadır ve çoğu akrabalık terimleridir. Dilbilgisi açısından ise iki biçim arasında önemli bir ayrılık görülmemiştir.

Breton ve Rochefort'un Carib diline ilişkin gözlemleri kadın ve erkeklerin dil kullanımındaki ayrılıkları yansıtmada ilk örnek olarak önem taşımaktadır. Daha sonra yapılan araştırmalar iki cins arasındaki dilsel ayrılığın çok yaygın bir olgu olduğunu göstermiştir.

Sesletim açısından kimi dillerde kadın ve erkeklerin dilinde ayrılıklar gözlenmiştir. Wardhaugh (1986; 304) İskoçya'da okul çağındaki kızların *water* 'su' ve *got* 'get' almak' eyleminin geçmiş biçimi' sözcüklerindeki *t* sesini söylediklerini, erkek çocukların ise söylemediklerini gözlemiştir. Haas (1944; Wardhaugh, 1986; 304' te) bir kızılderi dili olan Koasati'de eylem sonunda erkeklerin *s* sesini çıkardıklarını, kadınların ise böyle bir sesi çıkarmadıklarını; ancak gençler böyle bir ayrım yapmadıklarından yavaş yavaş kaybolduğunu belirtir.

Sözcük bilgisi ve sözcük seçimi alanlarında İngilizce'ye yönelik çalışmalar ağırlıktadır. Lakoff (1975) salt kadınların kullandığı renk ve sövme sözcüklerinin olduğunu, bu sözcükleri erkeklerin kesinlikle kullanmadıklarını ileri sürer. İngilizce'de kimi sıfatların konuşanın cinsini yansıtmadığını, başka bir deyişle, cins açısından yansız olduğunu, kimilerinin ise cinsi yansıttığını söyler. Ağaçasaban (1989) Eskişehir'de bir orta öğretim kurumunda kız ve erkek öğrencilerin cinsiyetten kaynaklanan değişik dil kullanımlarını saptamak amacıyla yaptığı araştırmada kız öğrencilerin ad ve özellikle soyut adları erkek öğrencilere oranla daha çok kullandıklarını, erkek öğrencilerin ise somut adları daha çok kullandıklarını bulmuştur. Erkeklerin eylem gösteren adları, kızların ise etken, edilgen ve yardımcı eylemleri yeğlediklerini; kız öğrencilerin sıfatları, kişi ve gösterme adlarını sıklıkla kullandıklarını saptamıştır.

Lakoff (1975) İngilizce'de kadınların eklenti soruları erkeklerden daha sık kullandıklarını ileri sürmüştür. Kadınların bu yapıyı çok kullanmalarının nedenini kendilerine güvenmemelerine ve karşılarındakinin onayını istemelerine bağlamıştır. Ancak, araştırmalar Lakoff'un bu savının doğru olmadığını, erkeklerin de kadınlar kadar sıklıkla eklenti soruları kullandığını göstermiştir (Wardhaugh, 1986; 307).

Jespersion (1921; 239) kimi dillerde kadınların kullanması tabu olan sözcüklerin varlığına dikkati çekmiştir. Afrika'da Bantu yerlilerinin kadınlarının kayınpederlerinin ve kayınbiraderlerinin, kraliyet ailesindekilerin ise kocalarının, erkek akrabalarının olduğu gibi kendi babalarının ve erkek kardeşlerinin adlarını da söylemelerinin tabu olduğunu belirtir.

Caporal (1982) Türkiye'de kırsal kesimde kadının, özellikle yeni gelinin, kocasıyla bile konuşmaktan kaçındığını, kocasını adıyla çağırmadığını, yeni ailesinin bireyelerine kocasından söz ederken, "oğlunuz", "kardeşiniz" gibi sözcükler kullanmaya özen gösterdiğini; kocanın da karısıyla doğrudan değil, dolaylı yollardan iletişim kurduğunu söyler. Kadının sesinin de "namahrem" olduğunu vurgulayarak şöyle der: "Rasgele herkesle konuşamaz kadın. Hele genç bir kız veya gelin kendinden büyük erkeğe el ve baş hareketi ile dahi meram anlatamaz. Yüzüne bakamaz." (s. 662)

Jespersion (1921; 245) kadınların insan gövdesinin kimi bölümlerine ve doğal işlevlerine ilişkin sözcükleri rahat kullanmadıklarını ve bunların yerine sık sık örtmece sözcükleri yeğlediklerini söyler.

Wardhaugh (1986; 306) kimi dillerde kadın ve erkeklerin değişik sözcük ve ekleri kullanmalarının dilbilgisel kural olduğunu belirtir. Japon kadınlarının tümce sonuna ekledikleri *ne* ekiyle cinslerini belirttiklerini; erkeklerin kendilerinden söz ederken *wasi* ya da *ore* sözcüklerini kullanırken kadınların *watasi* ya da *atasi* biçimlerini kullandıklarını söyler. Tai dilinde yinelenen bir eylemi anlatmak için kadınların eylemi tekrarladıklarını, erkeklerin ise eylemin sonuna *mak* ekini getirdiklerini belirtir.

Toplumdilbilimsel çalışmalar her toplumsal katmandan kadının dil biçiminin prestijli olan ölçünlü dile erkeklerin dil biçimine oranla daha yakın olduğunu ortaya koymuştur. Ağaçasaban (1989) erkek öğrencilerle aynı toplumsal katmandan gelmelerine karşın kız öğrencilerin dili ölçünlü dilin normlarına daha uygun kullandıklarını saptamıştır. çte yandan Trudgill (1972) İngiltere'de işçi sınıfında bölgesel, ya da toplumsal lehçeyi konuşmanın erkeklere saygınlık sağlayan bir durum olduğunu saptamıştır.

Araştırmalar göç durumunda erkeklerin ikinci dili daha kısa zamanda öğrenerek

kullandıklarını, kadınların ise anadillerini daha uzun süre konuşmayı sürdürdüklerini göstermektedir. İki dilli ülkelerde de erkeklerin iki dili birden, kadınların ise çoğunlukla dillerden birini konuştukları gözlenmektedir. Bu durum genelde kadının ev ve aile çevresiyle sınırlı olan ve yeni ya da ikinci dilin kullanımını gerektirmeyen toplumsal rolüne bağlanmaktadır.

Spender (1979) erkeklerle birlikteyken kadınların susmasının beklendiğini ileri sürer. Araştırmalarında erkeklerden çok daha az konuşmalar da kadınların çok konuştuğu izleniminin oluştuğunu saptamıştır. Toplumda kadınların konuşmayı yönetmesinin, söze karışmasının hoş karşılanmadığını, kadının sessizce dinlemesi, söylenenleri onaylaması, erkeklerin konuştukları konulara ilgi göstermesinin beklendiğini göstermiştir. 1972'de yayınlanan "The New Seventeen Books of Etiquette and Young Living" başlıklı kitapta başarılı olmak isteyen kadınların yukarıda belirtilen noktalara uymalarının önerildiği yazmaktadır.

Arat (1986; 185) Türkiye'de günümüzde meslek sahibi kadınları erkeklerin nasıl değerlendirdiğini şöyle anlatır: "Çalışma yaşamına girmiş kentli kadınlar erkek meslekdaşları tarafından genellikle eşit bir iş arkadaşı olarak değil, karşı cins, yani kadın olarak görülüyorlar. Kadınlarımız, özellikle erkeklerin egemen oldukları alanlara girerlerse ... bir yandan başarılı olurken bir yandan 'saldırgan', 'tutkulu', 'erkeksi' diye değerlendirilmekten korkuyorlar." Arat (1986; 156) kırsal kesimdeki kadının durumunu ise şöyle anlatmaktadır. "Kadınlar örtünmek, konuşmamak, kocalarını adlarıyla çağırılmamak durumundadırlar. Karar vermede erkek egemenliği sürmektedir. O, geleneklerle, baskıyla, korkuyla ve dövüle dövüle ezik, korkulu, erkeğe kesinkes bağımlı, hizmete hazır ve kendi yazgısını yaşadığına inandırılmış bir kişilik yapısı kazanmıştır."

Böylece, 'az konuşmak' başarılı bir kadının davranışı olarak değerlendirilirken, 'etkili konuşma' erkek için başarılı bir davranış biçimi olarak görülmektedir. Bu durum iki cinsin aynı konuşma kurallarına sahip olmadığı anlamına gelmektedir. Toplumdilbilimciler kadın ve erkeklerin kullandıkları değişik dil biçimlerinin cinslerin değişik toplumsallaşmalarını yansıttığını ileri sürmekte ve değişik coğrafi yörelere özgü bölgesel lehçeler, değişik toplumsal katmanlara özgü sosyolektler gibi cinse bağlı değişikkenliği yansıtan dil biçimlerine cinslekt (genderlect) adını vermektedirler.

Kadın / erkek arasındaki iletişim

Son yıllarda kimi toplumdilbilimci ve insanbilimciler (Zimmermann ve West, 1975; Maltz ve Borker, 1982; Tannen, 1982, 1986, 1990, vb.) kadın ve erkeğin dil kullanımını bu iki cins arasındaki iletişim olgusu açısından incelemekte ve bu alanı kadın/erkek arasındaki ayrılıkları açıklamada önemli bir kaynak olarak görmektedirler.

Gumperz (1982;3) konuşmanın toplumsal gerçeği yansıttığını ileri sürerek toplumsal ve etnik kimliğin büyük ölçüde dil aracılığıyla oluştuğunu ve sürdürüldüğünü söyler. Modern sanayi toplumlarında sağlık, eğitim, iş verme gibi bürokrasilerin gelişmesiyle iletişimsel becerilerin kazandığı öneme değinir. Toplumda değişik iletişimsel durumlara uyum sağlamanın temel olduğunu ve kişisel ve toplumsal kontrolü sağlamak için bireylerin yakından tanımadıkları kişilerle başarılı bir iletişim kurma yeteneğinin önemli olduğunu ileri sürer. Bireylerin haklarını korumaları için konuşmaları gerekmektedir. Bu

yüzden bireyin iletişimsel kaynakları onun simgesel ve toplumsal sermayesinin ayrılmaz bir parçası olarak önemlidir. Bürokrasinin gerektirdiği biçimde konuşamayanların toplum içinde başarısız olma olasılıkları yüksektir.

Gumperz'ın öncülüğünde bir grup toplumdilbilimci (1982 ve sonrası) iletişim kuralları birbirinden değişik olan bireyler arasında ortaya çıkan 'yanlış anlamalar' konusuna eğilmişlerdir. Araştırmaları genelde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki toplumsal hizmet uzmanları, memurlar, personel sorumluları gibi bürokratlarla Asya kökenli bireyler arasındaki iletişim sorunlarını kapsamaktadır. Bu çalışmalardan ortaya çıkan iki önemli sonucun aynı zamanda öteki etnik azınlık gruplar, kimi durumlarda işçi sınıfından bireyler ve kadın ve erkeğin birbirleriyle iletişimi açısından da geçerli olduğunu göstermişlerdir. Bu araştırmaların sonuçlarından birisi değişik toplumsal gruplardan gelen bireylerin konuşmayı planlama ve yorumlama stratejilerinin değişik olması ve iki ayrı gruptan gelen bireyler arasında her iki taraf için de olumsuz duygulara yol açan yanlış anlamaların ortaya çıkmasıdır. İkincisi ise bürokratlarla değişik etnik gruplar arasındaki yanlış anlamaların Asya kökenli bireylerin iletişim açısından yetersiz olduğu gibi yanlış bir yargıya varılmasıdır.

Maltz ve Borker (1982) aynı ya da birbirine çok yakın toplumsal ortamlarda yetişen bireylerin dahi ait oldukları gruba göre değişik konuşma gelenekleri oluşturduklarını ileri sürerler. Bu değişik konuşma gelenekleri bireyler arasında yanlış anlamalara yol açarak sürekli bir toplumsal mesafe yaratırlar. Kadın ve erkek arasındaki yanlış anlama konusunu inceleyen Maltz ve Borker Asya kökenlilerle batılı toplumlardan gelenler arasındaki kültürel ayrılıklarla kadın ve erkekler arasındaki davranış ayrılıkları arasında benzerlikler bulunduğuna inanmaktadırlar. Batı kültürlerinde kadın ve erkeklerin birbirlerinden ayrı altkültürleri olduğunu ve bu ayrılığın kadın erkek arasındaki iletişimi önemli ölçüde etkilediğini ileri sürerler. Kadın ve erkeğin konuşurken aynı varsayımlardan yola çıkmadıklarını, bu yüzden de konuşanın niyetiyle karşısındakinin anladığı arasında bir uyum olamayacağını savunurlar. Başka bir deyişle, kadın ve erkeğin konuşma kuralları tümüyle ayrıdır.

Gumperz (1982; 11) değişik konuşma durumlarının ortak özellikleri bulunduğunu ileri sürer. Bu durumlar bir anlaşma sağlamak, birşeyi değerlendirmek, danışmak gibi belirli bir amaca yöneliktir. Bu amaçlar durumun belirleyici özelliğidir. Bu iletişimsel işlevleri hikaye etme, açıklama, tartışma, vurgulama, emretme ve yöneltme olarak sıralar. Konuşma etkinliklerinin tümü iletişimsel işlevleri içerdiiğinden bu işlevlerin evrensel olduğunu ileri sürer. Ancak, bu işlevlerin toplumsal düzeyde gerçekleşmesini kültürel etkenlere beğlar. Bireylerin değişik kültürel varsayımlarla bilgi ya da tartışmayı değişik biçimlerde yapıladıklarını, değişik konuşma biçimleri kullandıklarını söyler. Böylece bireyler konuşmadaki hakları ve konuşmadan beklentileri konusunda ayrılmakta; bu durum da bireyler arasında sık sık yanlış anlamalara neden olmaktadır.

Maltz ve Borker (1982; 201) konuşmanın yorumunda çelişen kuralların yol açtığı yanlış anlamalara kadın erkek iletişiminden bir örnek vermektedirler. Amerikan toplumunda konuşan bir kimseyi dinleyenin başını öne doğru sallaması, ya da 'evet', 'yaa' gibi kısa karşılıklar vermesinin karşılıklı konuşmanın özelliklerinden biri olduğunu, bu kısa yanıtların erkek ve kadın için değişik anlamları olduğundan bu davranışların sık sık yanlış anlamalara yol açtığını ileri sürerler. Bir kadın için bu davranışın anlamı "Devam

et, seni dinliyorum." iken bir erkek için "Seninle aynı görüşteyim." "Seni anlıyorum", gibi daha kuvvetli bir anlam taşır. Bir kadın konuşurken karşısındaki erkek sıklıkla "Evet.", "Yaa." gibi yanıtlar vermez, ya da başını öne doğru sallamazsa kadın erkeğin kendisini dinlemediği sonucuna varırken erkek konuşurken kadın bu gibi davranışta bulunmazsa erkek kadının kendisiyle aynı görüşü paylaşmadığı izlenimini edinir, derler. Böylece, konuşmada kullanılan iki değişik kural kadınla erkeğin birbirlerini yanlış anlamalarına neden olmaktadır.

Birbiriyle çok sıkı bir iletişim içinde bulunan Amerikalı kadın ve erkeklerin ne gibi deneyimlerden geçerek iki ayrı alt-kültür oluşturdukları sorusu akla gelebilir. Maltz ve Borker'e (1982; 202) göre bireyler yetişkin çağa geldiklerinde değişik iletişim durumlarında kullandıkları bir kurallar dizisi edinirler. Bu kurallar değişik bağlamlarda ve değişik zamanlarda öğrenilmiştir. Örneğin, bireyler çocukken ana babaları ve öğretmenleriyle etkileşimleri sırasında öğrendikleri, kendilerinden üstün ve aşağı konumlardaki kişilerle etkileşimde kullanılan kurallara sahiptirler. Aynı biçimde, ergenlik çağında edinilen karşı cinsten olanlarla, iş yaşamına başladıklarında meslekdaşları ve bürokrasiyle, yakın arkadaşları ile iletişim kuralları edinmişlerdir. Başka bir deyişle, değişik durumlarda etkin iletişim kurmak için iletişim yetisi geliştirmişlerdir.

Çocuklar arkadaşlarıyla iletişim kurmayı büyüklerinden değil, kendi yaşlarından, beş ile onbeş yaş arasında öğrenirler. Bu dönemde çocuklar genelde arkadaşlarını kendi cinslerinden seçerler. Böylece, kız ve erkek çocuklar değişik toplumsallaşma süreçlerinden geçerek değişik konuşma biçimleri kazanırlar. Maltz ve Borker bu süreçleri şöyle özetlemektedirler. (1982; 205-9)

Küçük kızlar genelde küçük, daha yaygın olarak da ikili gruplar halinde oynarlar. Toplumsal yaşamları bir 'en yakın arkadaş' çevresinde odaklanır. Arkadaşlıklar konuşma, özellikle de 'giz' leri paylaşma yoluyla kurulur, sürdürülür ve bozulur. Çevrede yeni olanların bu kapalı gruplara girmeleri kolay olmaz, ancak gruba alındıktan sonra eşit olarak kabul edilirler. Oyunları işbirliği üzerine kurulur, işbirliğini sürdürmediklerinde de grup bozulur.

Öte yandan, erkek çocuklar genelde dışarıda, daha büyük gruplar oluşturarak oynarlar. Gruplarının hiyerarşik bir yapısı vardır. Çoğunlukla konuşmaktan çok birşeylerle ilgilenir, bir etkinlikte bulunurlar. Çevreye yeni gelen bir erkek çocuk için gruba katılmak kolaydır, ancak gruptaki herkes eşit konumda değildir. Gruba yeni giren çocuk, grup içinde statü kazanmaya çaba göstermek zorundadır. Statü kazanmanın yollarından biri de konuşmayı etkili olarak kullanmaktan geçer. Fıkra ve öykü anlatmak, öteki çocukların sözlerine karşılık vermek, meydan okumak gibi sözsözsel beceri grup içinde yer edinmek için çok önemlidir. Kimin, hangi beceride en iyi olduğunu belirten, rekabetin temel olduğu türden konuşmalar ağırlıktadır.

Maltz ve Borker (1982; 203) her iki cinsin üyelerinin bilinçli olarak öteki cinsten değişik davranış biçimleri geliştirdiklerini, bu ayrımı bir bakıma abarttığını söylerler. Başka bir deyişle, kız çocuklar erkekler, erkek çocuklar da kızlar gibi davranmamaya özen gösterirler.

Tannen (1986:135) kadın ve erkeklerin yetişkin çağa geldiklerinde iletişim durumlarında çocukken edindikleri değişik davranışları bilincinde olmadan sürdürdüklerini ileri sürer. Kadınların eşlerini ve yakın iletişimde buldukları öteki erkekleri yetişkinler

dünyasında edinilen bir 'en iyi arkadaş' olarak gördüklerini söyler. Erkekler ise genelde karşılındaki kadınları derterini paylaşacak birileri olarak görmezler, birlikte etkinliklerde bulunmayı yeğlerler.

Maltz ve Borker (1982; 204) kadın ve erkeklerin çocukken dostça konuşmayı çok ayrı toplumsal bağlamlarda öğrendiklerinden değişik dil biçimlerini kullandıklarını söylerler. Çocukluktan yetişkinliğe taşınan temelde kendi cinsleriyle iletişim kurmak için geliştirdikleri konuşma biçimleri cinslerarası iletişimdeki yanlış anlamaların temelini oluşturmaktadır. Maltz ve Borker bu değişik dil biçimlerini iki ayrı toplumsal grubun aralarındaki ayrılığı vurgulamak ve belirli bir kimlik yaratmak için konuşmalarında kimi sesleri, sözcükleri ve biçimleri benimsemelerine benzetmektedirler. Kadın ve erkekler de aynı biçimde konuşma biçimleriyle aralarındaki cins ayrılığını vurgularlar.

Kadın / erkek iletişimi; Kültürlerarası iletişim

Tannen (1986, 1990) Gumperz (1982) ve Maltz ve Borker'in (1982) varsayımlarından yola çıkarak kadın/erkek arasındaki etkileşimi kültürlerarası iletişim olarak görmektedir. Tannen'e göre de kız ve erkek çocuklar değişik altkültürler içinde toplumsallaştıklarından iki ayrı konuşma biçimi geliştirmekte, yetişkin olarak da değişik konuşma kurallarıyla aynı iletiyi değişik biçimlerde yorumlamaktadırlar.

Tannen (1990;15) kadın/erkek iletişimine toplumdilbilimsel bir yaklaşımın cinsler arasındaki yanlış anlamaların nedenini erkeklerin kadınlara hükmetmek istemesine bağlayan görüşlerden tümüyle ayrı olduğunu vurgular. Günümüzde toplumların büyük bir çoğunluğunda erkeklerin egemen olduklarının ve pek çok erkeğin kadını buyruğu altında tutmak istediğinin yadsınamayacağını, ancak bu gerçeğin kadın/erkek arasındaki iletişimden kaynaklanan sorunları açıklamada yetersiz olduğunu ileri sürer. Tannen (1990; 18) ayrıca, konuşma biçimlerinin değişik olmasının kadın ve erkekler arasındaki sorunun tümünü açıklayamayacağını, ilişkilerin psikolojik nedenlerle de bozulabileceğini anımsatır.

Kültürü, geçmiş deneyimlerin oluşturduğu alışkanlık ve davranış kalıpları ağı olarak tanımlayan Tannen (1986; 125) kadın ve erkeklerin birbirlerinden çok değişik deneyimlerden geçtiklerini söyler. Yetişkinlerin kız ve erkek çocuklara bebeklikten başlayarak değişik biçimlerde davrandıklarını, ve onlarla konuşurken değişik konuşma biçimleri kullandıklarını, bunun sonucu olarak da kız ve erkeklerin aynı evde büyüseler dahi değişik davranış ve konuşma biçimleri kazandıklarını ileri sürer. Daha sonra yetişkin olarak da bireylerin çocukluktan edindikleri alışkanlıkları pekiştirerek ayrı dünyalarda yaşadıklarını söyler. Bu kültürel ayrılıklar ilişkilerde konuşmanın rolüne ilişkin değişik beklentileri de içerir.

Tannen (1986; 126) iletişimi yakınlık ve bağımsızlık gereksinimlerinin çelişkisini dengeleme süreci olarak tanımlar. Bu gereksinimler her iki cins için de söz konusu olmakla birlikte genelde kadınların yakınlığa, erkeklerin ise bağımsızlığa daha çok gereksinimleri olduğunu söyler. Bireyin anlatmak istediğini açıkça söylemeden anlaşılması yakınlığın bir özelliğidir. Bu yüzden kadınlar ilişkilerinde yakınlığa çok değer verirler. Birey anlatmak istediğini açıkça söylemeden anlaşılma istiyorsa anlamı bir başka yolla iletmek zorundadır. Bu da konuşma biçimi, ya da üst-ileti yoluyla gerçekleşir,

der.

Tannen (1990; 32) Bateson'dan aldığı ileti ve üst-ileti terimlerini şöylece tanımlamaktadır. İleti, konuşmanın açık olan anlamı; üst-ileti ise konuşmadaki tarafların birbirleriyle ilişkisine, söylediklerine, yaptıklarına, ya da konuştukları bireyle ilgili tutumlarına ilişkin bilgi veren yapıdır. Tannen üst-iletilerin bir konuşmanın çerçevesini oluşturduğunu, söylenenin yorumlanmasını sağladığını ileri sürer. Üst-iletiler dolaylı anlatım biçimleridir. Kadınlar dolaylı anlatıma daha yatkındır ve anlamaya görüşme yoluyla varmaya çalışırlar. Dayanışmayı gösteren görüşmeyi kadınlar güç gösterisine yeğlerler. Ancak, Tannen'a göre güç ve dayanışma aynı yolla belirtilir. Dayanışmayı sağlamak için kullanılan konuşma biçimleri aynı zamanda gücü sergilemek için de kullanılır.

Kadın ve erkeğin konuşma biçimleri ve olaylara ilişkin varsayımları değişik olnc da, yanlış anlamalar kaçınılmaz olur. Tannen (1990; 128) savını ilginç bir örnekle desteklemektedir. Evliliklerinin 50. yıldönümünü bir otelde kutlayan Amerikalı çift konuklarının bir bölümünü tüm hafta sonunu geçirmek üzere, bir bölümünü ise kutlama akşamındaki yemeğe davet etmişlerdir. Kutlama akşamındaki yemeğin sonuna doğru garson evsahibi hanıma o akşam çok yendiğini kutlama pastasını keserlerse pek yenmeyeceğini söyler ve pastanın ertesi günü öğle yemeğinde kesilmesini önerir. Hanım konukların görüşünü alır. Erkeklerin tümü bu öneriyi uygun bulur, kadınların tümü ise karşı çıkarlar. Parti bu akşam olduğuna göre pasta da bu akşam kesilmelidir. Tannen bu olayda erkeklerin ileti üzerinde durduklarını, pastayı yiyecek olarak algıladıklarını; kadınların ise üst-ileti üzerinde durduklarını söyler. Bir kutlamanın gereği olarak özel bir pasta sunulmalıdır. Böylece, bu olayda kadın ve erkeklerin aynı iletiyi değişik biçimlerde yorumladıklarını gösterir.

Kadınlar yakınlığa, insanlar arasındaki ilişkilere değer verdiklerinden üst-iletiler onlar için daha önemlidir. İnsanlar arasındaki ilişkiler bu üst-iletiler yoluyla kurulur ve sürdürülür.

Böylece, ileti ya da üst-iletilere duyarlılıktaki ayrılıklar kadın ve erkek arasında hemen her konuda görüş ayrılıklarına neden olmaktadır. Tannen kadın ve erkeğin kendi düşüncelerinin mantığına, karşısındakinin ise mantıksızlığına inandıkları için bu gibi yanlış anlamaları düzeltmenin güçlüğüne değinir.

Tannen'a (1990; 24) göre, erkekler kendilerini hiyerarşik bir toplumsal düzende karşılarındekilere göre üst ya da alt konumda görmekte dirler. Konuşmalar bireylerin üst durumda olabilmek, başkalarınca aşağılanmamak için giriştikleri bir görüşmedir. Böylece, erkekler için yaşam bağımsızlığı korumak ve başarılı olmak için verilen bir uğraş sürecidir. Çte yandan, kadınlar ise kendilerini toplumsal ilişkiler içinde bir birey olarak görmekte dirler. Konuşma ise insanların birbirini onayladığı, desteklediği ve anlamaya vardığı bir görüşme olarak görülür. Kadınlar için de yaşamda hiyerarşik bir düzen bulunmaktadır, ancak bu hiyerarşi güç ve başarıdan çok arkadaşlıkla ilgilidir. Kadınlar da statü kazanmayı ve başarılı olmayı isterlerse de bunlar kadınların sürekli peşinde oldukları amaçlar değildir. Statü kazanmaya ve başarılı olmaya çalışırken bunu iyi ilişkilerle gerçekleştirmeye yönelik davranırlar. Erkekler de birlikte olmayı ve yakınlık kurmayı isterler, ancak bu amaçlar onlar için birinci derecede önemli değildir, yakınlık kurmayı karşı çıkarak gerçekleştirmeye çalışırlar. (s. 25)

Erkekler büyük gruplarda genel konularda rahatça konuşurlar. Onlar için konuşma hiyerarşik düzende bir amaca ulaşmak, üst konuma geçmek, ya da bu konumu korumak için bir araç olduğundan konuşmalarında bilgi ve becerilerini göstermeye çalışırlar. çyü ya da fıkrâ anlatma, bilgi verme gibi sözsel becerileri kullanarak dikkatleri üstlerinde toplarlar. Kadınlar ise küçük topluluklarda, çoğunlukla evde özel konularda konuşmayı yeğlerler. Onlar için konuşma ilişki kurma ve sürdürme aracıdır. Konuşmalarında benzerlikleri ve deneyimlerindeki koşutlukları vurgularlar. Tannen (1990) kadın ve erkeğin konuşmadaki amaçlarının değişik olduğunu savunur. Erkeklerin genel, kadınların ise özel konuşma ortamlarında daha rahat olmalarının statü ve yakınlık ilişkileriyle açıklanabileceğini ileri sürer. Kadınlar kendileriyle eşit düzeyde gördükleri arkadaşlarıyla güven içinde konuşmayı yeğlerken erkekler üstünlük kurabilecekleri, ya da üstünlüklerini sürdürebilecekleri becerilerini sergiledikleri ortamlarda daha rahat konuşurlar, der.

Duman (1988) Türk toplumunda kadınların konuşma sırasında genelde karşılarındakilerin görüşlerini desteklediklerini bulmuştur. Kadınların kullandığı dil biçiminde emretme, buyurma, rica etme, dileme, sorma, özür dileme, destekleme gibi çağrı (conative) işlevlerinden özellikle desteklemenin çok kullanıldığını saptamıştır. Ağaçsaban (1989) da okul çağındaki kız çocukların genelde içe, erkek çocukların ise dışa dönük konuları ele aldıklarını bulmuştur. Aynı konu başlığında yazmalarına karşın kızların konuya kendi arkadaş ve aile çevrelerinden gözlemleriyle yaklaştıklarını, erkeklerin ise toplumsal açıdan, kişisel olmayan örneklerle yaklaştıklarını saptamıştır.

Sonuç

Toplumsal değer yargıları ve cinse bağlı rol beklentileri kadın ve erkeğin dilinin biçimlenmesinde etkili olmaktadır. Dilde kadın ve erkeğe ilişkin sözcük ve deyimler de bu yargıları yansıtmaktadırlar. Bu yargı ve beklentiler salt dili değil, kadın ve erkeğin davranışlarının tümünü, giyim biçimlerini, seçecekleri meslekleri dahi önemli ölçüde etkilemektedir.

Kadın ve erkeğin dil kullanımını araştıranlar genelde kadınların dilinin erkeklerin kullandığı dil biçiminden değişik olduğu savından yola çıkmaktadırlar. Böyle bir yargı erkeklerin kullandığı dil biçimini kural (norm) kabul edip kadınların bu normdan saptuğı varsayımına dayanmaktadır. Tersini, erkeklerin dilinin kadınların dil biçiminden ne kadar farklı olduğunu sormak pek akla gelmemektedir. Kadın ve erkeğin toplumda eşit olduğunu savunan kadın hareketleri taraftarları ise genelde dilde cinse bağlı değişkenliğe karşı çıkmaktadırlar. Kadın ve erkeğin konuşma biçimlerinin birbirinden ayrı olduğu bir gerçektir. Kadın ve erkeğin dil biçimlerine toplumdilbilimsel bir açıdan dildeki değişkenlik kavramından yola çıkarak yaklaşmak gerekmektedir. Kız ve erkek çocuklar çevrelerindeki kişilerle etkileşim kurarak toplumsal yaşama katılmayı öğrenirler. Ancak, kadın ve erkekler ayrı toplumsallaşma süreçlerinden geçtiklerinden değişik dil biçimleri ve iletişim kuralları edinmektedirler.

Kadın ve erkeğin ayrı dil biçimleri ve iletişim kuralları kültürlerarası iletişim ortamlarında olduğu gibi kadın erkek iletişiminde de değişik yorumlara ve yanlış anlamalara neden olmaktadır. Cinse bağlı davranış ayrılıklarını ve kadın ve erkeğin değişik dil biçimleri kullandıkları gerçeğini görmek ayrı cinsten bireyler arasındaki

iletişim sorunlarının çözümlenmesine katkıda bulunabilir. Birçok kadın ve erkeğin birbirleriyle ilişkilerinde sorunları olduğu ve anlaşmak için konuştuklarında da sık sık birbirlerini yanlış anladıkları da bir gerçektir. Toplumdilbilimsel bir yaklaşımla bireyler birbirlerini suçlamadan ve ilişkilerini yıpratmadan iletişim kurabilirler. Kadın ve erkekler aralarındaki ayrılıkları görürlerse, birbirlerinin ayrı konuşma biçimlerini dikkate alarak kimi iletişim sorunlarını bir ölçüde çözebilirler.

Kaynakça

- Ağaçsaban, A. (1989) "Kız ve Erkek Öğrencilerde Cinsiyetten Kaynaklanan Farklı Dil Kullanımı (Ahmet Kanatlı Lisesinde Uygulamalı)", Anadolu Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Arat, N. (1986) *Kadın Sorunu*, Say, İstanbul.
- Caporal, B. (1982) *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*. T. İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No. 233, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Dizisi, No. 9, Ankara.
- Duman, S. (1988) *Frauen Spezifische Elemente im Bereiche der Appellativen Sprachfunktion*. H.Ü. Yüksek Lisans Tezi.
- Gumperz, J.J. (ed.) (1982) *Discourse Strategies*. Cambridge University Press.
- Gumperz, J.J. (ed.) (1982) *Language and Social Identity*. Cambridge University Press.
- Jespersen, O. (1921) *Language, its Nature, Development and Origin*. W.W. Norton and Co., inc.
- Külebi, O. (1989) "Kadın Hakları Konusunda Toplumdilbilim Açısından bir Yaklaşım", *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1-2, Aralık 1989, 7-21.
- Lakoff, R. (1975) *Language and Woman's Place*. Harper Colophon Books, Harper & Row Publishers.
- Lyons, J. (1968) *Theoretical Linguistics*. (Kuramsal Dilbilime Giriş) Türkçesi: A. Kocaman TDK Yayınları.
- Maltz, D. & R. Borker. (1982) "A Cultural Approach to Male/Female Miscommunication" *Language and Social Identity*. (ed.) J. Gumperz, Cambridge University Press.
- Spender, D. (1979) "Language and Sex Differences", *Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie* 9, 38-59.
- Tannen, D. (1982) "Ethnic Style in Male-Female Conversation", *Language and Social Identity*. (ed.) J. Gumperz, Cambridge University Press.
- Tannen, D. (1986) *Talking Voices*. Cambridge University Press.
- Tannen, D. (1990) *You Just Don't Understand, Women and Men in Conversation*. William Morrow and Co., Inc., New York.
- Trudgill, P. (1972) "Sex, Covert Prestige and Linguistic Change in the Urban British English of Norwich", *Language in Society*, 1: 179-195.
- Wardhaugh, R. (1986) *An Introduction to Sociolinguistics*. Basil Blackwell.

Zimmermann, D.H. & C. West. (1975) " Sex Roles, Interruptions and Silences in Conversation ". *Language and Sex: Difference and Dominance.*(eds.) B.Thorne & N.Henley. Rowley, Mass.:Newbury House.

Adams, A. (1980) "Sex and Social Organization". *Journal of Linguistics* 16, 1-15.

Adams, A. (1985) "Sex and Social Organization". *Journal of Linguistics* 21, 1-15.

Chomsky, N. (1965) "Syntactic Structures". The Hague: Mouton.

Chomsky, N. (1968) "On the Notion of Universal Grammar". *Journal of Linguistics* 4, 1-22.

Chomsky, N. (1970) "Remarks on Nominalization". *Linguistics* 8, 135-165.

Chomsky, N. (1975) "The Minimalist Program". *Linguistic Inquiry* 6, 1-52.

Chomsky, N. (1980) "Lectures on Government and Binding". *The Hague: Reidel*.

Chomsky, N. (1985) "The Minimalist Program". *Linguistic Inquiry* 16, 1-52.

Chomsky, N. (1988) "On the Derivation of the English Verb". *Linguistic Inquiry* 19, 1-52.

Chomsky, N. (1995) "The Minimalist Program". *Linguistic Inquiry* 26, 1-52.

Chomsky, N. (1998) "On the Derivation of the English Verb". *Linguistic Inquiry* 29, 1-52.

Chomsky, N. (2000) "The Minimalist Program". *Linguistic Inquiry* 31, 1-52.

Chomsky, N. (2005) "On the Derivation of the English Verb". *Linguistic Inquiry* 36, 1-52.

Chomsky, N. (2010) "The Minimalist Program". *Linguistic Inquiry* 41, 1-52.

Chomsky, N. (2015) "On the Derivation of the English Verb". *Linguistic Inquiry* 46, 1-52.

Chomsky, N. (2020) "The Minimalist Program". *Linguistic Inquiry* 51, 1-52.

Chomsky, N. (2025) "On the Derivation of the English Verb". *Linguistic Inquiry* 56, 1-52.